

Kas tunned maad – Eesti väikelinnad

Ivi Tomingas*

Mõni aasta tagasi oli populaarne laul „depressiivsetest väikelinnadest“. Väikelinna mõiste on üsnagi problemaatiline – Euroopa või maailma mastaabis Eestis ainult väikelinnad ju ongi! Otsustasin, et meil Eestis sobiksid väikelinnade staatusesse 1000–5000 elanikuga linnad. Selliseid linnu on päris palju.

Sõjaeelsetel aastatel depressioon vististi väga levinud veel polnud, sest aktiivselt tegeldi näitemängude, pillimängu ja laulmisega ning korraldati mitmesuguseid kursuseid, eestvedajateks vabatahtlikud tuletõrjeühingud ja haridusseltsid. Pidasidki korraldasid tihti just tuletõrjeseltsid, et siis kogutud rahaga mõni tarvilik seadeldis osta.

Paljud väikelinnad Eestis on tekkinud 19. sajandi lõpus tänu raudtee-ehitusele. Parimaks näiteks on Tapa, mis on olulise raudteesõlme staatuse säilitanud siiani. Antsla, mida on kohana mainitud juba 14. sajandi algul, sai samuti arengutõuke, kui ehitati Valga-Petseri raudtee. Linnaõigused sai Antsla 1938. aastal, mil elanikke oli üle 1500.

Väikelinnadele on veel iseloomulik mingi teatud tegevusala domineerimine, nagu näiteks tsemenditööstus Kundas ja sadam Loksal.

Kunda Tsemenditehas on olnud üks olulisi tööstusettevõtteid Eestis ja ilmselt tänu masinapsetele tehasehoonetele on jäänud mulje, et ka elanikke on seal hiilgeaegadel olnud märksa rohkem kui 3000! Vähem on teada fakt, et enne tsemenditehast oli Kunda tuntud pigem sadama tõttu – aastal 1805 tegevust alustanud Port Kunda vedas välja vilja, piiritust ja puitu Londonisse, hiljem tsemendi Peterburi, ja Londonist transporditi sinna kivisütt tehase kütteks. Linnaõigused sai Kunda 1938. aastal ja sadama tegevus lõpetati 1940. aastal.

Küllaltki ilmekana torkab silma näiteks Tõrva, kus linnaõiguse saamisel, 1926. aastal oli üle 50 kaupluse, 2 pank, 20 rätsepat, 10 kingseppa ja 5 kellasappa, 3 fotograafi. Linnal oli oma elektriijaam ja mitu veskit.

Enamasti ongi siin vaatluse alla võetud väikelinnad saanud linnaõigused kas 1926. või 1938. aastal, Rapla aga alles 1993. aastal. Rapla on huvitav veel selle poolest, et mõju on seal avaldanud nii tellisete hase kui ka raudtee ehitus 20. sajandi alguses, nii et elanikke oli 1913. aastaks ligi 1000 ning linnaõiguste saamise ajaks üle 5000.

Rikka kultuurielu ehk täpsemini muusikaeluga paistab silma Suure-Jaani, kust on pärit heliloojad Kapid, Mart Saar ja Roman Tõi. Suure-Jaani sai linnastaatuse samuti 1938. aastal, mil elanikke oli 1100 ringis. Erilist tööstust Suure-Jaanis polnud, käidi taludes ja metsatööl, mööbli ja puidutööstus tekkis 1930-ndatel aastatel. Äramärkimist väärrib tõik, et Haridusselts „Ilmatar“ asutas oma raamatukogu juba 1909. aastal.

Paljud väikelinnad, mis saanud linnaõiguse 1938. aasta haldusreformiga, on viimase haldusreformiga muutunud „vallasiseseks linnaks“.

* Ivi Tomingas (1958), arhivaar, RA Filmiarhiiv, Ristiku 84, 10318 Tallinn, Ivi.Tomingas@ra.ee

Tapa jaamahoone
1920. aastatel.
Foto autor teadmata.
EFA.10.3.2995

Sõjaskooli jalaväe
klassi lipnikud
1939. aastal Tapa
mõisahoones
ohvitseride kasiino
rõdul.
Foto autor teadmata.
EFA.73.A.353.147

President Lennart
Meri nõuab Tapa
jaamas piletit Pariisi.
22. november 1995.
Foto: T. Veermäe.
EFA.204.0.27206

Vaade Suure-Jaani järvele, kirikule ja kirikumõisale 1930. aastal.
Foto autor teadmata.
EFA.554.0.186501

Suure-Jaani alev, vasakul postkontor ja alevivalitsus 1930. aastal.
Foto autor teadmata.
EFA.554.0.186498

Grupp muusikategelasi, ees keskel Suure-Jaani kooliõpetaja ja köster Hans Kapp 1938. aastal.
Foto: S. Rosenfeld.
EFA.357.0.85376

Rapla Seltsimaja ja postkontor
1930-ndatel. Foto: H. Tõlpt.
EFA.554.0.182613

Raplast on pärit paljud
tuntud muusikud. Fotol
tulevane helilooja Raimond
Valgre (tagareas keskel valge
särgiga) Rapla 6-klassilise
algkooli lõpetamise päeval
5. juunil 1926.
Foto autor teadmata.
EFA.401.0.139636

Vaade Rapla tuletõrjehoonelt
1940. aastal. Foto autor teadmata.
EFA.305.0.56789

1901. aastal ehitatud Rapla
kiriku kaks torni eristavad seda
teistest maakirikutest. Rapla
kirik 1962. aastal. Foto: K. Laane.
EFA.683.0.196006

Vaade Kunda
tsemenditehasele
1930. aastate alguses.
Foto autor teadmata.
EFA.98.0.41214

Tööliselamu Kundas
1940. aastal. Foto
autor teadmata.
EFA.497.0.150190

Laevad Kunda
sadamas. Foto
autor teadmata.
EFA.332.0.155491

Vaade Kunda mõisale
1920.–1930. aastatel.
Foto autor teadmata.
EFA.297.0.54877

Kunda alevi
tuletõrjujad
1940. aastal.
Foto autor teadmata.
EFA.497.0.150205

Nõukogude ajal oli
Kunda tuntud kui
tsemenditölmuga
kaetud hall linn, ehkki
tehas kandis sel ajal
nime Punane Kunda.
Soolhappesega akende
pesemine Viru-
Nigula kolhoosi
aiandis. Tagaplaanil
tsemenditehas Punane
Kunda 1988. aastal.
Foto: T. Veermäe.
EFA.204.0.150878

Antsla asula, paremal tuletõrjajate seltsimaja 1914. aastal. Foto autor teadmata. EFA.98.1.10959

Antsla raekoda 1938. aastal, esiplaanil Vabadussõjas langenute mälestussammas. Foto autor teadmata. EFA.98.1.10981

Tõrva vaade 1930. aastast. Foto autor teadmata. EFA.98.0.39318

Tõrva linnavalitsuse hoone
1937. aastal.
Foto autor teadmata.
EFA.60.A.29.205

Tõrva linn. Üksiku lennuväe divisjoni nr. 2 lendurvaatleja 300 m kõrguselt tehtud aerofoto 12. märtsist 1934. Foto autor teadmata. EFA.67.0.167484